

1875. január 28-án örökre lehunyt a szemét a Haza Bölcse, mely jelzővel munkásságáért hálás kortársai és hívei, valamint az utókor illették. Temetésére Ferenc József, magyar király és felesége, Erzsébet királyné koszorút küldött, a királyné a ravatalnál is imádkozott. A temetésen százezer ember, valamint hetvenkét vármegye képviselői vettek részt, Budapest összes katolikus templomában gyászmisével adóztak emlékének. Az országgyűlés törvénybe iktatta érdemeit.

Úgy gondolom, hogy Deák Ferenc nevéről soha nem szabad megfeledkezni, az elkövetkezendő évszázadokban. Sőt most kell igazán, születésének 200. évfordulóján megemlékeznünk páratlan személyéről. Deák életműve nagyban hozzájárult ahhoz, hogy Magyarország nem tűnt el a történelem színpadáról, s mi ma is büszkén nevezhetjük magunkat magyarnak. Fontos, hogy most „Európa küszöbén” se feledkezzünk meg arról, akik vagyunk, s vállaljuk büszkén, hogy magyarnak születtünk.

Pap Márk

Barangolás Kalotaszegen

Virágos cintermek, vén kálvinista temetők beszélni tudnak sok mindenről, csak érteni kell azt. Erdő, ha zúg, beszéd az, fergeteg, ha sír, beszéd az, ha lángolóan süt a nap, érteni lehet azt is, és ha csendesen hull a hó, az is beszéd. De mesélnék öreg írások is, régi magyarok együgyű írásai, csodadolgokról mond vénséges mesét egy-egy porladó templom, omladozó várrom. Ezek magyar mesék, magyar kincsek. De csak az érti, aki hittel szívében hallgatja. Ezt nem lehet megtanulni, hanem érezni kell. Kós Károly megérezte e vidék egyre halkuló szívverését és foglalkozott néprajzával, küzdött hagyománya fennmaradásáért. Mi most csupán néhány különlegességet fogunk bemutatni e varázslatos vidékről.

Kalotaszeg, miként Kós Károly 1932-ben megfogalmazta „eredetileg a Vlegyásza lábánál elterülő kicsiny háromszögletű földterületet jelenti, melyet a Bánffyhunяд alatt összeömlő Sebes-Körös és Kalota vizei fognak be. Tágabb értelemben Kolozsvár megyének azt a területét, amely a Kolozsvár-Nagyvárad vasútvonal, illetve országút közepén és két oldala mentén Kolozsvártól egészen Csucsáig terül el, és amelyet délen a Gyalui havasok észak-nyugaton a Vlegyásza havas és Meszes hegylánc keleti lába fognak be.” Kelet felé Kalotaszegnek nincs ilyen pontos földrajzi, sem pontos néprajzi határa, s a Kolozsvár környéki falvak mintegy hídát alkotnak északkeleti irányban a Mezőség, délkeleti irányban az Aranyos vidéke felé. Ezt az átmeneti állapotot jól érzékelteti a Kolozsvárral tőzsomszédos Györgyfalva példája.

Kalotaszeg néprajzilag három részre tagolódik. Egyik része a Felsőzeg: a Sebes-Körös és a Kalota háromszöge, Bánffyhunяд központtal. A második rész a Körös vizétől északra, az Almás-patak völgye mentén a Szilágyság felé lejtősödő Alszeg, végül ettől keletre Kolozsvárig a Nádás-patak völgye, vagyis Nádásmente. Mivel a Nádásmentébe a párhuzamos Kapusvölgyi falvak is beletartoznak, ezt a harmadik kalotaszegi kistájat kolozsvári átmeneti vidéknek is nevezzük. Kalotaszegi tanulmányok emlegetik a Cífravidéket is, ez a Nádásmente egy része, Főleg Daróc, Bogártelek, Vista és Méra.

Turisztikailag nagyon könnyen megközelíthető: az E60-as nemzetközi főút szinte kettészeli. A leágazó utak egy része főút (Almás völgye), illetve fontosabb összekötő utak (Bánffyhunяд, Jósikafalva, Kolozsvár, Egeres, Középlak). Ezen kívül, a nemzetközi főúttal párhuzamosan halad keresztül a tájon a Kolozsvár-Nagyvárad fő vasútvonal is.

Kalotaszeg mai domborzatának kialakulása háromszázmillió évvel ezelőtt, a karbonkorban kezdődött. Ekkor a Gyalui havasok vidékén hatalmas, a gránit felgyűrődésével egybekötött hegységképző folyamatok zajlottak. E gránittömeg északi nyúlványai Gyerőmonostor határában is felbukkannak. Az izzó, mélyből feltóduló magma mozgás közben hatalmas nyomást gyakorolt a képződő hegység peremvidékén már korábban lerakódott és átkristályosodott kőzetekre. Bedecs, Erdőfalva, Dongó és részben Pányik is ilyen kristályos palákból álló padon fekszik.

Ez a hegységrendszer a kréta korszak végére erősen lepusztult, feiületén nagy, elegyengedett felszínek alakultak ki. Miután a földtörténeti újkor végére a hegység ismét kiemelkedett, a Hideg- és Meleg-Szamos, valamint Bedecs és Kiskapus között a Kapus pataka (Lonka-patak)

mély völgyeket vágott belé. Így alakult ki a festői szépségű Pányiki-szoros a Kapus-patak Lonka-völgynek is nevezett szakaszán, Bedecs és Kiskapus között.

Az egész Kalotaszeget uraló Vlegyása (1836 m) egy óriási lávaömlés eredménye. Az esemény a középső-krétaiban zajlott le mintegy 100 millió évvel ezelőtt, amikor óriási mennyiségű dacit, andezit és riolitláva ömlött ki. A Meszes hegység, mely nyugat felé lezárja a Bánffyhunyadi-medencét, szintén ősi kristályos palákból áll. A besüllyedt medencét előntötte a paleocén tenger, melyből lerakódtak a márgák, mészkövek, gipszek és vörös agyagok.

Kalotaszeg tájképi változatosságát nagyban befolyásolták a kölcsönhatásban lévő tájalakító tényezők (kőzetalkat, szerkezet, domborzat, éghajlati és vízrajzi tulajdonságok, élővilág és társadalom). Felső-Kalotaszeghez tartozik Magas-Kalotaszeg, a dongó-gyerőmonostori magas térség, Erdőfalva, Gyerőmonostor, Pányik, Sátorhegy, valamint Dongó vidéke. Magas-Kalotaszegre jellemző a viszonylag nagy tengerszintfeletti magasság (700–900 m), bokros, tanyás hegyi települések, erdőfoltok, hegyi legelők, kaszálók és gyér szántóföldek. Felső-Kalotaszeg hegyközelben van, éghajlata zordabb mint átlagosan Kalotaszeg éghajlata. Felső-Kalotaszeg Felszeg részét Nyugaton a Vlegyása völgye, a Kőhegy vagy Kalota-hegy határolja, míg déli irányba a gyalu-dongói vonulat érinti. Jellemző e tájra az agyagos márgán fekvő nyolc-tíz méteres vastagságú durva mészkőből álló rétegsor. Alszeg Felszegtől északra, csaknem 200 méterrel lejjebb az Almás-patak és mellékvízei mentén terül el. Jellemzője a kopár, suvadásos táj. Alszege az éghajlat viszonylag enyhébb. Elterjedt a földművelés, szőlőtermesztés, ellentétben Felső-Kalotaszeggel, ahol főleg az állattenyésztés fontos. Az ugyancsak Alszeghez tartozó Kapus-Nádas mente erőzós domboldalaival, számos mészkőréteg „szöktetőivel” teszi hangulatossá a tájat. A tájra jellemzők az erózió által látható vörösés barna talajjal borított lejtőkön felbukkanó fehér foltok – mészkő, gipsz, agyagfejtő helyek – látványa. Csaknem minden település mellett helyi kőfejtő működött. Jelentős, bár kishozamú vízei e tájnak az Almás-, a Nádas-, a Kapus- és a Kalota-patakok. Kalotaszegen, pontosabban Körösfőn ered a Sebes-Körös, mely Bánffyhunyadi környékén egyesül a Katola-patakkal.

Kalotaszeg növénytani ritkaságait tekintve említést érdemel a henye boroszlán (*Daphna cneorum*), vagy népi nevén riszeg-virág, mely a Körösfő felett emelkedő 750 m magas Riszeg tetőn terem.

A Kapus völgyére merőleges Pányiki-szorosnak különlegesnek számító környezete, éghajlata, mikroklímája van. Télen, a hideg levegő, nagy fajsúlya miatt benyomul a szűk függőleges kőfalak közé, míg nyáron a napsütés csak kismértékben érvényesül. Igazi fagyzugnak tekinthető a Pányiki-szoros. Mindezt jól példázza növényzetének sajátossága is. Fent a tetőn tölgyfaerdőben járunk, s ahogy ereszkedünk, előbb nyír, majd a fenyves jelzik az éghajlat hővösségét. „Igazi fordított világ ez, amelyben fejtehetőre állanak a növényföldrajz általános megállapítása” – írja dr. Xantus János Országjáró bakancsok című könyvében. A sötét sziklákon aranyárga alpesi zuzmó, kővirág és fenyő díszlik.

Kalotaszeg népe története során sokat szenvedett a háborúktól. 1241-ben kun és tatár betörések, 1437-ben a parasztmozgalmak harcai és az azt követő megtorlások, valamint az 1700-as évek kuruc-labanc háborúi tizedelték lakosságát. Ennek ellenére etnikai képe egységesnek mondható. Lakossága Jegenye és Kisbács kivételével református. Templomainak döntő többsége késő románkori ízléssel épült, melyeket később gótikus stílusban átépítettek vagy bővítettek. A XVII. században a falusi templomokat fallal kezdték körülkeríteni és ez a védelmi jellegű építkezés alakítja ki a templomvárakat (templomerődöket). A körülkerített falon belül van a temető – cinterem – ahová bástyával megerősített kapun át lehet bejutni. A bástyákon és a tornyon tornác fut végig az őrség számára. A torony fából készült tetőszerkezete általában zsindelellyel fedett, magasán és karcsún tör az ég felé. Oldalán négy kisméretű „fiók torony” áll.

Az egyházi építészethez tartozik még a különálló, faszervezetű harangláb is. A templomok belső, fából készült részeit, berendezéseit, tárgyait festéssel díszítették, motívumaik virág- és állatalakok variációi, szinkészletük: fehér, okker, világos és sötétkék, zöld és rőtörös. A kazettás mennyezetet, a szőszéket és koronáját, a karzat deszkázatának, a padokat és az úrasztalát a magyar népi elemeket is magába foglaló reneszánsz stílusban festették a környék asztalos festői: a gyalui Asztalos János Keteden 1692-ben, Bikalon 1697-ben, Vistán 1699-ben, illetve Körösfőn – az idősebb Kolozsvári Umling Lőrinc Szászlónán – 1752-ben, Gyerőmonostoron, Bánffyhunyadon, Bikalon dolgoztak az 1770-es években.

A középkorban öt vár védelmezte ezt a vidéket: Sebesvár, Váralmás, Egeres, Léta és Gyalu.

Kalotaszegi lakóinak nagy része földművelésből élt, de napjainkban az iparban és a kereskedelemben foglalkoztatottak aránya jóval meghaladja a gazdálkodók számát. A talaj rosszul termő, sovány és köves, az állattenyésztés jövedelmezőbb. Jellemző haszonállat a bivaly.

A nők létrehoztak egy sajátos – csak erre a vidékre jellemző – szövésből, varrásból, hímzésből és ruhakészítésből álló „háziipart”, amely forma- és motívumgazdagságával európai hírnevet vívott ki a népművészetet kedvelők körében.

Ezen a vidéken ma is él a tárgyi népművészet több ága: a fafaragás, a bútorfestés, a szövés, a varrás és hímzés, valamint a férfi és női viselet készítése. Feltétlenül meg kell említeni a szellemi hagyományokat is: a naptári év jeles napjaihoz kapcsolódó archaikus szokásokat és a közösségi összejövetelek nagy számát is.

A kalotaszegi famunkák igen széles skálát ölelnek fel. Leglátványosabb a remek arányérzékkel megalkotott fedeles kiskapu, melynek két tartóoszlopát, geometrikus vagy növényi mintázatú faragással díszítik. A lakás belső berendezési tárgyait szívesebben készítik festéssel, amely kevés, de annál harsogóbb színből áll. A régi bútorok alapszíne zöld, az újabbaké kék vagy fehér. Az általánosan használt díszítmény egy stilizált kancsóból kinövő, mindig szimmetrikusan komponált virágcsokor. Festett bútorokat ma Nyárszón és Mákóban készítenek. Az utóbbi években fellendült a fafaragás. Jelentős a bánffyhungyadi „Kudor-dinasztia” tevékenysége. Ugyancsak említést érdemelnek Sárvásár, Körösfő és Magyarókerke alkotó műhelyei.

Híres kőfaragó műhelyek is fellelhetők Kalotaszeg területén. Kitűnnek a vistai és zsoboki fafaragások.

A kalotaszegi hímzések a magyar nyelvterület egyedi formakincsű termékei. Stilisztikus szempontból megkülönböztethető az írásos és szálán-varrott technika. A vidék specialitása a fodorvászorra varrt kézimunka, melynek alapanyaga a házilag szőtt gyapot- vagy elegyvaszón. Az írásos hímzések neve onnan származik, hogy a vászonra a mintát varrás előtt előrajzolják.

A kalotaszegi viselet talán a legimpozánsabb az erdélyi magyar ruházatok között. Különösen a női viselet arányai, motívum- és színhasználata lenyűgözően ünnepélyes hatású. A női öltözködés szinte minden egyes darabja ugyanaz, mint a múlt század elején. Fehérneműként pendelyt hordtak. A női ing nyakból ráncosan hullik alá, közeljött és álló nyaki részét kereszt-

szemes varrással díszítik. Az ing legdíszesebb varrása a kari részen van. Írásosan díszítik, vállfős ing a neve. A szoknya vagy fersing aprón ráncolt. A fersing elé kötényt vagy kötöt kötnek. Az ing fölött hidegben báránybőrből szabott mellrevalót hordtak, amelynek teljes felületét tömötten, szűcsselemmel pamut- vagy gyapjúfonallal varrták ki. Felsőruhaként viselik a bujkát. Lábukra ünnepnapra ma is magassarkú, rézpatkós csizmát húznak, amely lehet fekete vagy piros. A piros csizmát gépi varrással díszítik. A kalotaszegi női ünnepi viselet jellegzetessége a muszuly. Középkori viseletnek számít a dulándlé, egy nagyméretű négyszögletes „kendő”. A leányok gyöngyös pártát hordanak és nyakukban zsinórra felfűzött gyöngyökből formázott bojtot.

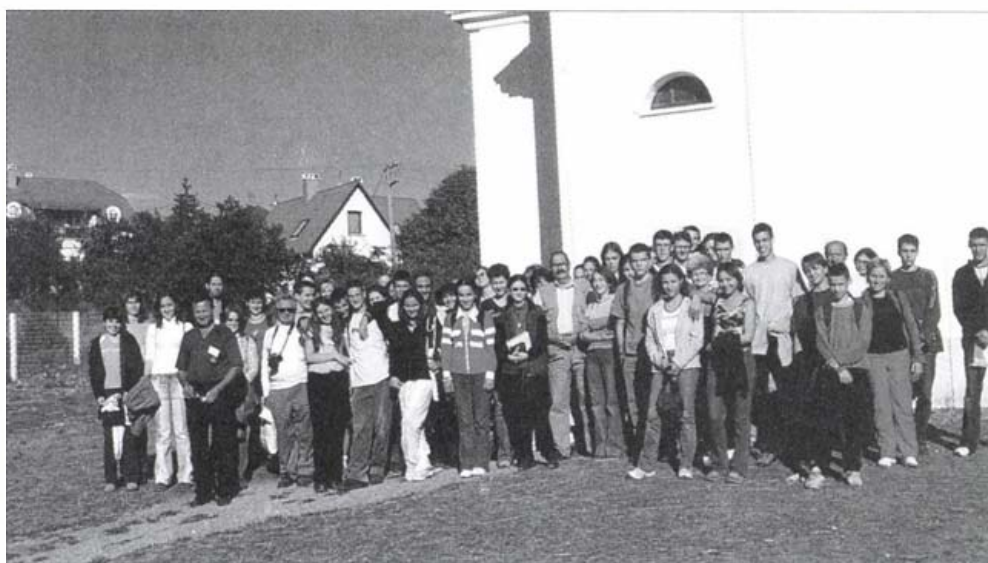
A férfiviselet a húszas években megváltozott. A csizmanadrág kiszorította a bő gatyaviseletet. Felsőruhaként mindennaposá vált a bujka, amelyet az öregeknek fekete, a fiataloknak pedig piros-zöld színű gépvarrással díszítettek. Fejedőként szalmakalapot vagy pörge szélű posztókalapot hordtak. Téli hidegekben sűrű darócot vagy térdig érő bőrrátéttel díszített, vállnál kivarrott kozsókat viseltek.

Napjainkban a felsorolt női és férfi viseletek egyes darabjait hétköznap is hordják, de teljes öltözetként csak ünnepnapokon viselik. E vidék népviselete, varrottasai, cifra bútorai egyedülállóak az egész világban. A hímzések színe s a mintája változik a falvak és a készítők szerint. Létezik viszont néhány alapszín, mely minden vidéken megtalálható. Legrégibbi színek a fekete, a piros és a kék. A régi ruhákon nem keveredtek a színek, az alapszínre hímeztek az egyetlen mintaszínt. Ady Endre a Kalota partján című versében „pompás magyarok”-nak nevezte a kalotaszegi embereket, elkápráztatta ruhájuk szépsége:

*Mennyi szín, mennyi kedves,
És tarkaságban annyi nyugalom,
És fehér és piros és virító-sárga,
Izgató kék és harcos barna szín.
S micsoda nyugodt nagyságos arcok,
Ékes párták...*

Tóth Orsolya–Kaucsár Tamás

Könyvészet: Kós Károly: Régi Kalotaszeg; Kalotaszegi kalauz. Az EKE Kolozsvári Osztálya, 2001; Xantus János: Országjáró bakancsok. Dacia, 1980.

Az Ifjúsági Honismereti Akadémia résztvevői a Szentendrei Szabadtéri Néprajzi Múzeumban (Mándli Gyula felvétele)